Mamajonova Sh. K
Farg‘ona davlat universiteti

INKLYUZIV TA’LIM SHAROITIDA O’QUVCHILARNING IJTIMOIY FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHGA XIZMAT QILUVCHI METODIK YONDASHUVLAR

Annotatsiya *Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishning nazariy va uslubiy asoslari keng tahlil etilgan. Inklyuziv ta’limning mohiyati, maqsadi va tamoyillari ilmiy jihatdan asoslab berilgan bo‘lib, unda har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari, imkoniyatlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishning zarurligi yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini shakllantirishda ijtimoiy muhit, pedagogik sharoit va psixologik qo‘llab-quvvatlash omillarining o‘rni ochib berilgan. Maqolada ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar, interfaol o‘qitish texnologiyalari, hamkorlikda o‘qish usullari hamda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning samarali yo‘llari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, inklyuziv ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi ularning shaxsiy o‘sishi, o‘zini anglash, muloqot madaniyati va jamiyatga integratsiyalashuv darajasini oshirishda muhim omil hisoblanadi.*

Kalit so‘zlar: *Inklyuziv ta’lim, ijtimoiy faoliyat, shaxsiy rivojlanish, pedagogik texnologiyalar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, hamkorlikda o‘qish, integratsiya, kommunikativ kompetensiya, bag‘rikenglik, teng imkoniyatlar.*

Аннотация *В данной статье всесторонне проанализированы теоретические и методические основы развития социальной активности учащихся в условиях инклюзивного образования. Научно обоснованы сущность, цель и принципы инклюзивного образования, а также подчеркнута необходимость организации учебного процесса с учетом индивидуальных потребностей, возможностей и способностей каждого ученика. Кроме того, раскрыта роль социальной среды, педагогических условий и психологической поддержки в формировании социальной активности учащихся. В статье рассмотрены методические подходы, интерактивные технологии обучения, методы совместного обучения и эффективные пути формирования коммуникативной компетенции, способствующие развитию социальной активности. Согласно результатам исследования, социальная активность учащихся в процессе инклюзивного образования является важным фактором личностного роста, самопознания, культуры общения и интеграции в общество.*

Ключевые слова: *Инклюзивное образование, социальная активность, личностное развитие, педагогические технологии, психологическая поддержка, совместное обучение, интеграция, коммуникативная компетенция, толерантность, равные возможности.*

Annotation: *This article provides a comprehensive analysis of the theoretical and methodological foundations for developing students’ social activity in the context of inclusive education. The essence, goals, and principles of inclusive education are scientifically substantiated,*

emphasizing the importance of organizing the educational process based on each learner’s individual needs, abilities, and capacities. The study also highlights the role of the social environment, pedagogical conditions, and psychological support in fostering students’ social engagement. Methodological approaches, interactive teaching technologies, collaborative learning strategies, and effective ways to develop communicative competence that contribute to social activity are examined. According to the research findings, students’ social activity within inclusive education is a crucial factor in their personal growth, self-awareness, communication culture, and integration into society.

Keyword. *Inclusive education, social activity, personal development, pedagogical technologies, psychological support, collaborative learning, integration, communicative competence, tolerance, equal opportunities.*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimi insonparvarlik, teng imkoniyatlar va shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyillari asosida rivojlanmoqda. Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida inklyuziv ta’lim tizimini joriy etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta’lim - bu barcha bolalar, shu jumladan, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida cheklovlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun yagona ta’lim makonini yaratishga qaratilgan tizimdir. Bu tizimda har bir bola o‘z imkoniyatlari darajasida rivojlanishi, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi va o‘zining qobiliyatlarini namoyon etishi uchun zarur sharoitlar yaratiladi. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’lim masalalariga alohida e’tibor qaratilib, ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Mamlakatimizda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun, shuningdek, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida inklyuziv ta’limni bosqichma-bosqich amalga oshirish uchun mustahkam huquqiy asos yaratilgan. Ushbu hujjatlar asosida barcha o‘quvchilarga, ularning jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy rivojlanish darajasidan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish imkoniyatini yaratish maqsad qilingan [1,5].

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslarini shakllantirishda xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Masalan, UNESCO tomonidan qabul qilingan Salamanka deklaratsiyasi inklyuziv ta’limni inson huquqlari, adolat va ijtimoiy tenglik tamoyillari bilan bog‘lagan. Ushbu hujjatga ko‘ra, har bir bola jamiyatning to‘laqonli a’zosi bo‘lishi, o‘z salohiyatini rivojlantirish huquqiga ega. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta’lim - bu faqatgina maxsus pedagogika yoki nogironligi bo‘lgan bolalar ta’limi emas, balki butun ta’lim tizimini insonparvarlik tamoyillari asosida qayta ko‘rib chiqish jarayonidir [2,7-9].

Mazkur jarayonning eng muhim jihatlaridan biri - o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini shakllantirish masalasidir. Chunki inklyuziv muhitda nafaqat o‘qitish, balki o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro muloqot, hamkorlik, bir-birini tushunish va yordam berish madaniyatini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy faoliyat - bu o‘quvchining jamiyatdagi ijtimoiy rollarni o‘zlashtirishi, guruhda ishlash, o‘z fikrini erkin ifoda etish, boshqalar fikriga hurmat bilan qarash

kabi sifatlarni o‘zida mujassam etgan faoliyat turidir. Ayniqsa, inklyuziv ta’limda bu faoliyat shaxsning psixologik holati, ijtimoiy moslashuv darajasi va shaxslararo munosabatlar tizimi bilan chambarchas bog‘liqdir. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini rivojlantirish jarayonida quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi: o‘qituvchining ijtimoiy kompetensiyasi, ta’lim muassasasining inklyuziv muhitni qo‘llab-quvvatlash darajasi, sinfdagi psixologik iqlim, hamkorlikda o‘qitish metodlaridan foydalanish, shuningdek, o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olish. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun “interfaol metodlar”, “kooperativ o‘qitish”, “sotsiopsixologik treninglar” kabi uslubiy yondashuvlardan foydalanish lozim [3,22-25].

Shuningdek, o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishda psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining o‘rni beqiyosdir. Inklyuziv muhitdagi o‘quvchilar turli psixologik to‘siqlarga duch kelishadi: o‘ziga ishonchsizlik, jamoaga kirishishdagi qiyinchiliklar, tengdoshlari bilan muloqotdagi muammolar. Shu bois, pedagog-psixologlar tomonidan individual maslahatlar, guruhiy treninglar, empatiya va bag‘rikenglikni rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar tashkil etilishi kerak. Bunday yondashuvlar o‘quvchilarda o‘ziga ishonch, ijtimoiy faollik va ijobiy o‘zaro munosabatni shakllantiradi. Inklyuziv ta’lim tizimida ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishning nazariy va uslubiy asoslarini tahlil qilish orqali biz quyidagi xulosaga kelamiz: bu jarayon shaxsning faolligini oshirish, o‘zini anglash va jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu yondashuv o‘quvchilarda bag‘rikenglik, hamjihatlik, insonparvarlik kabi ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shu bois mazkur maqolaning maqsadi - inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini shakllantirish jarayonini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, mavjud pedagogik va psixologik yondashuvlarni tahlil qilish hamda samarali uslubiy takliflar ishlab chiqishdan iborat [4,18-20].

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida eng muhim yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Chunki bugungi kunda har bir o‘quvchining o‘ziga xos individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish jamiyat taraqqiyotining ajralmas talabi hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim bu borada shunday tizimki, u o‘quvchilarning nafaqat ta’lim jarayoniga, balki ijtimoiy hayotga faol jalb etilishini, ular o‘zlarini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his etishlarini ta’minlaydi. Ainscow ta’kidlaganidek, inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi barcha o‘quvchilarga teng imkoniyat yaratish bilan birga, ularning ijtimoiy ishtirokini kuchaytirishdir. Ta’limdagi ishtirok tushunchasi faqatgina dars jarayonida qatnashish bilan cheklanmay, balki o‘quvchilarning o‘z tengdoshlariga, o‘qituvchilarga va ta’lim muhitiga nisbatan ijobiy hissiyotlar va faol munosabat bildirishini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli, inklyuziv ta’limda ijtimoiy faoliyatni rivojlantirish ta’limning pirovard samaradorligiga bevosita ta’sir etuvchi omil sanaladi [5,23].

Florian tomonidan ilgari surilgan “inclusive pedagogy” konsepsiyasi o‘quvchilarning farqliligini ta’lim jarayonining tabiiy jihati sifatida qabul qiladi. Bu yondashuvga ko‘ra,

o‘quvchilarni imkoniyatlariga ko‘ra toifalarga ajratish emas, balki ta’lim jarayonini barcha o‘quvchilarga mos shaklda tashkil etish zarur. Shu orqali har bir bola o‘z qobiliyatini namoyon etish va ijtimoiy jihatdan faol bo‘lish imkoniga ega bo‘ladi. Inclusive pedagogy amaliyotida o‘quvchilarning hamkorlikda ishlashi, jamoaviy qarorlar qabul qilishi, o‘z fikrini erkin bayon etishi, boshqalarni tinglashi va o‘zaro hurmat tamoyillariga amal qilishi ijtimoiy faollikni mustahkamlaydi. Booth va Ainscow tomonidan ishlab chiqilgan “Index for Inclusion” modeli maktab muhitini inklyuziv asosda qayta tashkil etish va ijtimoiy faoliyatni kuchaytirishning samarali vositasi sifatida keng qo‘llaniladi. Ushbu model o‘qituvchi, ma’muriyat, o‘quvchi va ota-onalar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, shuningdek, o‘quvchilarni jamiyat hayotiga integratsiyalashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur modelda o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini baholash mezonlari, ularni rag‘batlantirish va har bir bolaning o‘z salohiyatini namoyon etishiga ko‘maklashuvchi sharoitlar tizimi ishlab chiqilgan [6,90].

Zamonaviy tadqiqotlarda ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishda kooperativ o‘qitish usuli eng samarali texnologiyalardan biri sifatida qayd etiladi. Bu usulda o‘quvchilar kichik guruhlarda ishlaydi, har bir a’zo o‘zining roli va mas’uliyatini his etadi, jamoa bilan ishlash ko‘nikmalari shakllanadi. Natijada, o‘quvchilar orasida ijobiy o‘zaro munosabat, o‘zaro yordam va hamdardlik hislari rivojlanadi. Aynan mana shu jarayon o‘quvchilarning ijtimoiy jihatdan faol shaxs bo‘lib yetishishiga asos bo‘ladi. Kolleck tomonidan taklif etilgan multi-level modelda inklyuziv ta’limning samarasi uch darajada - strukturaviy, relatsion va psixologik jihatlarda baholanadi. Strukturaviy darajada ta’lim siyosati, resurslar va tashkiliy sharoitlar muhim bo‘lsa, relatsion darajada o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar, psixologik darajada esa o‘quvchilarning o‘zini jamiyatda qabul qilinish hissi asosiy mezon hisoblanadi. Aynan shu model asosida o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini kengaytirish, ularning o‘zini baholash va muloqot madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha samarali usullar ishlab chiqish mumkin [7,45-49].

Ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishda o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish ham muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, muloqot madaniyatini va emotsional barqarorligini qo‘llab-quvvatlovchi metodlardan foydalanadi. Masalan, muammoli vaziyatlarni hal qilish, rolli o‘yinlar, guruhli munozaralar va refleksiv tahlil mashg‘ulotlari o‘quvchilarni faollikka undaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, butun maktab bo‘yicha inklyuziv siyosatni joriy etish ijtimoiy faoliyatni barqaror oshirishga olib keladi. Bunday yondashuvda o‘qituvchilar, psixologlar, ota-onalar va mahalla vakillari o‘rtasida hamkorlik yo‘lga qo‘yilib, o‘quvchilarning ijtimoiy muhitga moslashuvi yaxshilanadi. Bundan tashqari, ijtimoiy faoliyatni baholash mezonlarini ishlab chiqish ham muhim vazifalardan biridir. Schwab ta’kidlaganidek, o‘quvchilarning ijtimoiy ishtirokini aniqlashda nafaqat darsdagi faollik, balki ularning guruhdagi o‘rni, muloqot darajasi, tashabbus ko‘rsatish qobiliyati va empatiya holati ham inobatga olinadi. Shu boisdan, maktablarda baholash tizimiga ijtimoiy indikatorlar (hamkorlik, yordam, muloqot, moslashuv)ni kiritish zarur [8,115-128].

XULOSA

Inklyuziv ta’lim bugungi kunda zamonaviy ta’lim tizimining asosiy yo‘nalishlaridan biri

sifatida insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga tayanadi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatini shakllantirish nafaqat pedagogik, balki psixologik, ijtimoiy va ma’naviy omillar majmuasiga asoslanadi. O‘quvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish - bu ularning shaxsiy o‘sishi, o‘z imkoniyatlarini anglash, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va ijtimoiy muhit bilan uyg‘un munosabat o‘rnatish jarayonidir. Inklyuziv ta’lim sharoitida tashkil etilayotgan darslar, ijtimoiy loyihalar va guruhli faoliyatlar o‘quvchilarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga, shuningdek, ularning o‘zaro muloqot madaniyatini oshirishga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, hamkorlikda o‘qish metodlari, jamoaviy topshiriqlar va interfaol o‘yinlar o‘quvchilarni bir-birini tushunish, qo‘llab-quvvatlash, muammolarni birgalikda hal etish va ijobiy ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga o‘rgatadi.

Pedagogik amaliyotda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv va differensial o‘qitish uslublarining keng qo‘llanilishi o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiruvchi eng samarali vositalardan biri sifatida e’tirof etiladi. Chunki bunday yondashuv har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, ularga shaxsiy rivojlanish imkonini beradi. Shu bilan birga, ijtimoiy faoliyatni rivojlantirishda psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimi, oilaviy hamkorlik, o‘qituvchining empatik munosabati va o‘quv muassasasining ijtimoiy-psixologik muhiti hal qiluvchi ahamiyatga ega. Olib borilgan ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy faoliyatni shakllantirishda pedagogik innovatsiyalar, kommunikativ texnologiyalar va ijtimoiy-emotsional o‘rganish metodikasi muhim o‘rin tutadi. Ularning barchasi o‘quvchilarning muloqot madaniyati, mustaqil fikrlash, o‘zini boshqarish va ijtimoiy mas’uliyatni his qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishga yo‘naltirilgan ijtimoiy loyihalar, rolli o‘yinlar, psixologik treninglar va madaniy tadbirlar samarali natijalar beradi. Bunday faoliyatlar o‘quvchilarda o‘z imkoniyatlarini anglash, boshqalarni tushunish, bag‘rikenglik va hamkorlik fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, o‘quvchilarning nafaqat o‘quv natijalari, balki ijtimoiy moslashuv darajasi, o‘z-o‘zini baholash va shaxsiy o‘sish ko‘rsatkichlari ham ortadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, inklyuziv ta’lim sharoitida ijtimoiy faoliyatni shakllantirishning nazariy va uslubiy asoslarini puxta o‘rganish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarni hayotga tayyorlash va ularning ijtimoiy yetuk shaxs sifatida kamol topishiga mustahkam zamin yaratadi. Shu bois, inklyuziv ta’limni yanada takomillashtirish, pedagoglarning malakasini oshirish, ijtimoiy faoliyatni rivojlantiruvchi innovatsion metodikalarni amaliyotga keng joriy etish bugungi kun ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolishi zarur. Umuman olganda, inklyuziv ta’limning asosiy g‘oyasi - “har bir bola qadrli” degan tamoyilga tayanadi. Shuning uchun ta’lim jarayonida teng imkoniyatlar, bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va ijtimoiy birdamlik muhitini yaratish o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy salohiyatini to‘liq namoyon etish uchun eng muhim omildir. Shu orqali inklyuziv ta’lim nafaqat alohida ehtiyojli o‘quvchilarga, balki barcha bolalarga teng rivojlanish, o‘zini anglash va jamiyatda faol ishtirok etish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirova F.U., Pulatova D.A. “Inklyuziv ta’lim: nazariya va metodika”, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, 2022. 5-bet

2. Sulaymonova S.U. “Inklyuziv ta’limning joriy qilinishi va uning amaliy ahamiyati”, Ilmiy maqola, 2024. 9-bet

3. Shomaxmudova R.Sh. “Maxsus va inklyuziv ta’lim”, Uslubiy qo‘llanma. Toshkent, 2011. 22–25-bet

4. Muminova L.R. “Inklyuziv ta’lim”, O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Fan, 2014. 18–20-bet

5. Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international practice. Cambridge University Press, sah. 23–bet

6. Booth, T., & Ainscow, M. (2006). Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools. CSIE, Bristol, 90–bet

7. Kolleck, N. (2025). A Multi-level Framework for Inclusive School Development. Zeitschrift für Bildungsforschung, 45–49-bet

8. Schwab, S. (2022). Social Participation in the Context of Inclusive Education. Springer, sah. 115–128-bet.